

CONCURRÈNCIES LÈXIQUES EN CATALÀ I EN ESPANYOL: UNS QUANTS CONTRASTOS

Jordi Ginebra i Pere Navarro (Universitat Rovira i Virgili)

1 Introducció

En els darrers anys l'estudi de les concurrències lèxiques (també anomenades *col·locacions*, calcant el terme anglès *collocation*) s'ha intensificat notablement, en part pel desenvolupament mateix de determinats enfocaments teòrics, en part per la possibilitat d'explotar electrònicament grans bases de dades lingüístiques i en part per la necessitat creixent d'elaborar eines per a la traducció automàtica o semiautomàtica.¹

Com se sap, una *concurrència lèxica* és una cadena formada per dos (o més) paraules que «concorren» en el text d'una manera estable, però que no constitueixen pròpiament una unitat idiomàtica. En català, per exemple, no diem normalment *preparar la taula per sopar*, encara que és una frase intel·ligible i acceptable per a un catalanoparlant. La frase habitual és *parar taula*: el verb *parar*, amb el sentit de 'preparar per fer un àpat', està associat amb el nom *taula*, amb el qual forma una unitat de significat (una concurrència) que hem après i emmagatzemat com a tal. Fixem-nos igualment que, encara que els noms *consell* i *recomanació* són gairebé sinònims, diem *donar un consell* i *fer una recomanació*, i no pas **fer un consell* ni **donar una recomanació* (*fer un consell* és certament possible, però té un altre sentit).

Es considera que en una concurrència hi ha dos elements: la *base*, que té el mateix sentit i ús que tindria en una combinació lliure de paraules, i el *concurrent*, que és seleccionat per la base i sol tenir en la concurrència un sentit específic (determinat per la base) que no és necessàriament el que tindria en sintaxi lliure. Alguns enfocaments (que

catalanes: gramàtica, fraseologia, variacionisme i estandardització», finançat per la URV i Banco Santander (referència: 1321 U07 E30 N-2011LINE-10). Aprofitem per agrair a Joan Borja, Joan Costa, Jaume Mateu, Xavier Rull i Vi

és el lexema o seqüència concret que codifica un determinat sentit o funció (a priori codificable per mitjà d'altres lexemes) quan acompanya una determinada base. És

important assenyalar en qualsevol cas que la base no coincideix obligatòriament amb el nucli sintàctic del sintagma. En relació amb els darrers exemples vistos caldria explicar, així, que el substantiu *consell* (la base) selecciona el verb *donar* (que ja no té el sentit que té *donar* quan funciona com a verb lèxicament ple), mentre que *recomanació* selecciona *fer* (que tampoc no té el sentit del verb *fer* quan opera com a verb ple). En totes dues concurrències el verb, encara que diferent, fa la mateixa funció: de simple «oracionalitzador» d'un substantiu predicatiu. Però, per a aquesta funció, el nom *consell* selecciona *donar* i el nom *recomanació* selecciona *fer*.²

Les concurrències *donar un consell*, *fer una recomanació* i *parar taula* pertanyen a una classe concreta de concurrències, les *construccions amb verb de suport* (també dites *concurrències verbonominals* i d'altres maneres). En aquestes construccions la base és el substantiu, que aporta la càrrega predicativa, i el concurrent és el verb, que es considera buit semànticament, i que s'anomena *verb de suport* —també, segons les escoles, *verb lleuger* o *verb funcional*— (aquest verb de suport pot ser preposicional, com ara *entrar en* en la concurrència *entrar en contacte*). Hi altres classes de concurrències. Així, forma també una concurrència (una *concurrència verbal*) la cadena *créixer com les carbasseres*. Fixem-nos, però, que aquí el verb sí que és la base. El verb selecciona l'expressió *com les carbasseres* amb un paper específic, el de modificador d'intensitat (el de quantificador), que no és el que tindria en sintaxi lliure. Alhora, podem dir que el concurrent lexicalitzat *com les carbasseres* codifica el sentit de quantificació quan acompanya *créixer*, de la mateixa manera que aquest sentit s'expressa per mitjà dels idiomatismes *com un negre* en la concurrència *treballar com un negre*, o per mitjà d'*un ull de la cara* en la concurrència *costar un ull de la cara*. Podem il·lustrar altres tipus de concurrències amb els exemples *prim com un fideu* (adjectiva), *diner negre* (nominal) o *radicalment en contra* (preposicional).

Les concurrències caracteritzen els idiomes i són un dels obstacles més rellevants a l'hora d'adquirir plena competència en una segona llengua (Hausmann 1997: 77-78). Els qui encara no han après bé un idioma nou tendeixen a transferir a la llengua apresada les

² La bibliografia sobre construccions amb verb de suport i sobre concurrències lèxiques és avui abundant. Vegeu, entre altres, Giry-Schneider (1987), Wanner (1996), Gross (1998), Mendívil Giró (1999), Corpas (2001), Koike (2001), Espinal (2002, 2004), Alonso Ramos (2004a). En català, Colominas (2001), Ginebra (2002; 2003; 2004; 2005a; 2005b; 2008) i Monllaó (2003).

concurrències de la pròpia llengua. En situacions de contacte de llengües, sobretot entre idiomes tipològicament pròxims, aquesta transferència sol ser bidireccional i pot produir un grau d'interferència lingüística notable. Hi ha, a més, un factor que potencia aquesta interferència. Com ha assenyalat Hausmann, les concurrències, a diferència de les locucions (les expressions amb caràcter idiomàtic), solen ser transparents quant a la descodificació. Si un català tradueix literalment al castellà la locució *fotre el camp* no serà entès pels parlants d'aquesta llengua. En canvi, si tradueix una concurrència catalana i diu, per exemple, *Los truenos me hacen miedo*, sí que serà entès. De la mateixa manera que, si sap una mica d'anglès, entendrà què li volen dir quan li diuen *Give me a call* (lit. 'Dóna'm una trucada'), encara que ell, si hagués hagut de construir la frase, segurament hauria dit *Make me a call* (lit. 'fes-me una trucada'). Segons Hausmann (1997: 282), les concurrències són transparents quant a la descodificació, però idiomàtiques quant a la codificació: no són previsibles (o són poc previsibles) a l'hora de construir-les, i s'han d'aprendre com s'aprèn el lèxic. Així, per exemple, un català pot saber que en anglès *decisió* es diu *decision*, però si parteix del coneixement del seu idioma li serà molt difícil «descobrir» que en anglès *prendre una decisió* es pot traduir per *to make a decision* (lit. 'fer una decisió'). Fa uns anys, sense formular-ho d'aquesta manera, aquest desconeixement de les concurrències d'una segona llengua i aquesta tendència a transferir-hi les de la primera llengua va ser el tema, amb un cert humor, d'una columna periodística del diari *El Punt*:

«L'altre dia vaig anar a escoltar un senyor vingut de Madrid que fa uns anys havia tingut responsabilitats en el govern espanyol. En un moment de la dissertació, i parlant d'aquella època, va dir: "*Me cupo la satisfacción de servir a España.*" S'hi fixin: *me cupo*. Llavors mateix vaig tenir clar que, per molt que ens hi esforcem nosaltres i s'hi esforcin ells, els catalans no sabrem mai castellà. Nosaltres diem *tuve la satisfacción* i ens pensem haver construït una frase correcta i resulta que es diu *cupo*, que és una paraula que no faríem servir mai perquè ni se'ns acudeix» (Manuel Cuyàs, «Taimado», *El Punt*, 22 setembre 2006).

El fet que les concurrències siguin idiomatismes de codificació dificulta que els nous parlants d'una llengua les aprenguin amb facilitat, i el fet que no siguin idiomatismes de descodificació (en definitiva, que no provoquin incomunicació) afavoreix la transferència de les concurrències del propi idioma a la llengua apresada. Avui, que per a molts catalanoparlants el català és una llengua apresada (i que molts catalanoparlants, doncs, són més competents en la llengua espanyola que no pas en la

catalana), la pressió «concurrencial» del castellà sobre el català és cada cop més evident.³ Una pressió que no sols condueix al calc estricte, sinó també a la desorientació. Fixem-nos en aquests textos:

- (1) «M'acabava de treure el carnet» (*El Periódico*, 24.XI.2002, «Airbag», p. 9).
- (2) «El president de la Generalitat ha pescat un cabreig [...] amb l'ordenació del català segons autonomies que fa la Biblioteca Nacional» (*El Periódico*, 1.XII.2002, p. 5).
- (3) «Un centenar de nens corrien en totes direccions com un eixam d'abelles, uns rere el so lluminós de les pilotes de cascavell, d'altres embardissats en jocs invisibles» (Jo Alexander, *L'hivernacle*, B., Quaderns Crema, 2009, p. 110).
- (4) «Mentre deixa passar el temps, la Tina fulleja un dels seus emocionants llibres de vampirs. Alguns passatges encara li fan pell de gallina, a pesar d'haver-los llegit tantes vegades» (*Tina Superbruixa al castell de Dràcula*, traducció de Marga Gómez, B., Brúixola, 2003, p. 37).

En el primer text l'autor no vol pas indicar que acabava de fer sortir el carnet d'un lloc (per exemple, de la butxaca), sinó que acabava d'obtenir una llicència. El verb castellà *sacar* té un ús extens com a verb de suport (*sacarse el carné*, *sacar una foto*, *sacar ventaja*), però en català aquest ús del corresponent *treure*, per bé que existent, és més reduït. En el segon hi ha més problemes. Hi trobem directament un calc lèxic (*cabreig* per *empipada*, *emprenyada* o *enuig*) i, llavors, aquest calc lèxic «arrosseg» un calc concurrencial (el verb *pescar* també s'usa com a verb de suport en català, però no concorre amb aquests noms). El tercer text potser contradiu parcialment la idea que les concurrències són transparents quant a la descodificació, perquè en una primera lectura pot ser difícil d'interpretar. Cal tenir en compte que en castellà el verb *enzarzarse* funciona com a verb de suport (de registre potser més aviat literari) en oracions com *Se enzarzaron en un pelea desigual* o *Nos enzarzamos en un proyecto muy costoso*. Si traduïm *zarza* per *bardissa*, el recorregut del calc és fàcil de seguir. Finalment, en el quart text («Alguns passatges encara li fan pell de gallina») no hi ha calc però sí desorientació: a *pell de gallina* no li «toca» seleccionar *fer*.⁴

³ La pressió inversa, del català sobre el castellà, també ha estat documentada en estudis recents, especialment en relació amb els verbs *fer/hacer*. Vegeu, entre altres, Szigetvári/Morvay (2002), Sinner (2004: 513-545) i Casanovas (2008: 186-187).

⁴ Pel que fa a *embardissar-se*, el *DIEC2*, sorprenentment, recull la frase *S'embardissaren en una discussió pintoresca*. Una recerca en el Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana fa descobrir que la frase prové d'una obra de Josep Pla, probablement l'únic autor català capaç d'incorporar amb plena naturalitat calcs explosius d'aquesta mena.

Un diccionari bilingüe que contingüés informació sistemàtica i detallada sobre les diferències entre el català i l'espanyol en aquest punt seria una eina útil per evitar el calc i la desorientació. De fet, és freqüent trobar en obres dedicades a la correcció lingüística comentaris sobre la necessitat d'evitar en català construccions com *donar petons*, *donar crits* o *donar abraçades*, però no hi ha cap exposició exhaustiva sobre la matèria. Certament, aquesta exposició exhaustiva sobre el contrast entre el català i l'espanyol en l'àmbit de les concurrències lèxiques només serà possible si prèviament existeix una anàlisi descriptiva sistemàtica.

2 ¿Lexicologia o gramàtica?

Si, com hem dit, la base selecciona el concurrent, el treball descriptiu sistemàtic hauria de consistir a analitzar cada un dels substantius predicatius de cada una de les dues llengües, buscar-ne el verb de suport, buscar el corresponent substantiu predicatiu en l'altra llengua, i finalment buscar el nou verb de suport. La feina serà, doncs, una feina de naturalesa bàsicament lexicogràfica. De fet, una primera observació del comportament de totes dues llengües fa pensar que, efectivament, la selecció del verb de suport és plenament lèxica, com il·lustren els parells següents (que tenen valor merament testimonial, i no pretenen exhaurir les possibilitats descriptives ni contrastives):

Taula 1. Mostra de concurrències verbonominals en castellà i en català.

<i>armar un escándalo</i>	<i>muntar un escàndol</i>
<i>armarse de paciencia</i>	<i>carregar-se de paciència</i>
<i>correr a cargo</i>	<i>anar a càrrec</i>
<i>cumplir años</i>	<i>fer anys</i>
<i>dar asco</i>	<i>fer fàstic</i>
<i>dar sueño</i>	<i>fer venir son</i>
<i>dar una bofetada</i>	<i>donar/clavar una bufetada</i>
<i>dar el sol</i>	<i>tocar-hi el sol</i>
<i>echar una siesta</i>	<i>fer una migdiada</i>
<i>echar un sermón</i>	<i>clavar/fer un sermó</i>
<i>echar barriga</i>	<i>posar panxa</i>
<i>enzarzarse en una discusión</i>	<i>embolicar-se en una discussió</i>
<i>gastar una broma</i>	<i>fer una broma</i>
<i>gozar de buena salud</i>	<i>tenir bona salut</i>
<i>guardar silencio</i>	<i>estar en silenci</i>
<i>hacer una caricia</i>	<i>fer una carícia</i>
<i>marcar un gol</i>	<i>fer un gol</i>
<i>partirse de risa</i>	<i>rebotar de riure</i>

<i>poner la mesa</i>	<i>parar taula</i>
<i>poner/echar gasolina</i>	<i>fer gasolina</i>
<i>prender fuego</i>	<i>calar/botar foc</i>
<i>sacar una foto</i>	<i>fer una foto</i>
<i>tomar precauciones</i>	<i>prendre precaucions</i>
<i>tomarse vacaciones</i>	<i>agafar vacances</i>
<i>estar de vacaciones</i>	<i>fer vacances</i>

De tota manera, al costat d'aquestes correspondències individuals, també ens trobem amb correspondències que semblen més generals (més sistemàtiques). El cas més conegut és el dels verbs de suport *dar* (en castellà) i *fer* (en català), com il·lustren els parells següents, tot i que també n'hi ha amb altres verbs (que no exemplificarem perquè no tenim prou espai).

Taula 2. Castellà *dar* i català *fer* (mostra).

<i>dar un abrazo</i>	<i>fer una abraçada</i>
<i>dar asco</i>	<i>fer fàstic</i>
<i>dar un beso</i>	<i>fer un petó / una besada</i>
<i>dar un grito</i>	<i>fer un crit</i>
<i>dar clase</i>	<i>fer classe</i>
<i>dar un giro</i>	<i>fer un gir</i>
<i>dar limosna</i>	<i>fer almoïna</i>
<i>dar miedo</i>	<i>fer por/temor</i>
<i>dar un paseo</i>	<i>fer un passeig</i>
<i>dar un paso</i>	<i>fer un pas</i>
<i>dar rabia</i>	<i>fer ràbia</i>
<i>dar un salto</i>	<i>fer un salt</i>
<i>dar vergüenza</i>	<i>fer vergonya</i>

La qüestió, des del punt de vista descriptiu, és si es pot fer cap afirmació general sobre la correspondència entre totes dues llengües. Sabem que molt sovint el castellà recorre al verb de suport *dar* quan el català recorre a *fer*, però necessitaríem poder fer una declaració més forta. Si poguéssim dir, per exemple, que el castellà fa servir el verb de suport *dar* quan el català fa servir *fer*, hauríem fet una afirmació general, que, a més, es convertiria en una afirmació de caràcter gramatical, no pas lèxic. Però, com fa veure l'observació atenta de totes dues llengües, aquesta correspondència no és regular. En certs casos el castellà *dar* correspon al català *donar*:

Taula 3. Castellà *dar* i català *donar* (mostra).

*dar acogida**donar acollida*

<i>dar autorización</i>	<i>donar autorització</i>
<i>dar un consejo</i>	<i>donar un consell</i>
<i>dar las gracias</i>	<i>donar les gràcies</i>
<i>dar lugar</i>	<i>donar lloc</i>
<i>dar una ojeada</i>	<i>donar un cop d'ull</i>
<i>dar una orden</i>	<i>donar una ordre</i>
<i>dar una patada</i>	<i>donar un cop de peu</i>
<i>dar permiso</i>	<i>donar permís</i>
<i>dar un puñetazo</i>	<i>donar/clavar un cop de puny</i>

En altres casos el verb de suport castellà *dar* correspon a la «perífrasi verbal de suport» *fer venir* (potser també *fer agafar*):

Taula 4. Castellà *dar* i català *fer venir* (mostra).

<i>dar ganas</i>	<i>fer venir ganes</i>
<i>dar hambre</i>	<i>fer venir gana</i>
<i>dar sed</i>	<i>fer venir set</i>
<i>dar sueño</i>	<i>fer venir son</i>

I en altres el verb de suport castellà *dar* correspon en català al verb *tenir*:

Taula 5. Castellà *dar* i català *tenir* (mostra).

<i>dar un infarto</i>	<i>tenir un infart</i>
<i>dar un mareo</i>	<i>tenir un mareig</i>
<i>dar tiempo</i>	<i>tenir temps</i>
<i>dar la impresión</i>	<i>tenir la impressió</i>

Cal tenir en compte que amb aquestes cadenes es produeix, a més, una alternança sistemàtica en la distribució argumental. L'argument amb el paper semàntic d'experimentador es realitza com a complement indirecte en castellà (*Le dio un infarto*, *No le da tiempo de terminar*) i com a subjecte en català (*Va tenir un infart*, *No té temps d'acabar*). Finalment, el verb de suport castellà *dar* pot correspondre a verbs diversos:⁵

Taula 6. Castellà *dar* i català diversificat (mostra).

<i>dar las buenas noches</i>	<i>dir bona nit</i>
<i>dar igual / dar lo mismo</i>	<i>ser igual</i>
<i>dar la luz</i>	<i>encendre el llum</i>
<i>dar por la música</i>	<i>agafar per la música</i>